

ISCTBL 2022
INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Универзитет „Гоце Делчев“ –
Штип

Goce Delchev University
Shtip

Факултет за туризам и бизнис
логистика

Faculty of Tourism and
Business Logistics

**Петта Меѓународна Научна Конференција
Fifth International Scientific Conference**

**ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК**

**CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS
LOGISTICS IN THE 21ST CENTURY**

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

Универзитет „Гоце Делчев“ –
Штип

Goce Delcev University
Shtip

Факултет за туризам и бизнис
логистика

Faculty of Tourism and
Business Logistics

**Петта Меѓународна Научна Конференција
Fifth International Scientific Conference**

**ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК
CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS
LOGISTICS IN THE 21ST CENTURY**

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

30 април 2022 г. / April 30, 2022

Издавач:

Факултет за туризам и бизнис логистика
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Крсте Мисирков, 10-А, 201, 2000, Штип, РС Македонија
Тел: +389 32 550 350
www.ftbl.ugd.edu.mk
www.ugd.edu.mk

За издавачот: д-р Татјана Бошков, декан

Организатор на конференцијата: Факултет за туризам и бизнис логистика

Уредник: д-р Татјана Бошков, декан

Тираж: 146

Година на издавање: 2022

Publisher:

Faculty of Tourism and Business Logistics
Goce Delchev University of Shtip
“Krste Misirkov” no.10-A P.O. Box 201 Shtip 2000, North Macedonia
Tel: +389 32 550 350
www.ftbl.ugd.edu.mk
www.ugd.edu.mk

For the Publisher: Tatjana Boshkov, Ph.D. – Dean

Conference Organizer: Faculty of Tourism and Business Logistics

Editor: Tatjana Boshkov, Ph.D. – Dean

Print circulation: 146

Year of publication: 2022

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека Св. „Климент Охридски“, Скопје

338.48(062)
658.6/.8:164(062)

МЕЃУНАРОДНА Научна Конференција (5 ; 2022 ; [Штип])
Предизвиците во туризмот и бизнис логистиката во 21 век : зборник на трудови / Петта меѓународна научна конференција, 30 април 2022 г. ; [уредник Татјана Бошков] = Challenges of tourism and business logistics in the 21st century : conference proceedings / Fifth international scientific conference, April 30, 2022 ; [editor Tatjana Boshkov]. - Штип
: Универзитет "Гоце Делчев"- Штип, Факултет за туризам и бизнис логистика = Shtip : University "Goce Delchev" -Shtip, Faculty of tourism and business logistics : Факултет за туризам и бизнис логистика = Faculty of Tourism and Business Logistics, 2022. - [274] стр. : илустр.
; см

Фусноти кон текстот. - Трудови на мак. и англ. јазик. - Библиографија кон одделни трудови. - Abstracts. - Резимеа

ISBN 978-608-244-891-6

а) Туризам -- Собири б) Синцир на снабдување -- Логистички системи -- Собири
COBISS.MK-ID 57409541

Организациски комитет:

Проф. д-р. Татјана Бошков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Наташа Митева, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р Цветанка Ристова Магловска, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Душко Јошески, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Душица Попова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Меѓународен програмски комитет:

Проф. д-р. Татјана Бошков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Наташа Митева, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Цветанка Ристова Магловска, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Душко Јошески, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Душица Попова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Мишко Цидров, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Машински факултет, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Никола В. Димитров, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Цане Котески, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Александра Жежова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Зоран Темелков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

д-р Билјана Цоневска Гуњовска, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Тања Ангелкова Петкова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Оливер Филипоски, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р Христина Серафимовска, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р Сладана Стојановска, Факултет за Бизнес Економија, Скопје, Република Северна Македонија

Проф. д-р Димитар Ковачевски, Универзитет Американ Колеџ Скопје, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Васко Шутаров, МИТ Универзитет, Факултет за безбедност, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Глигор Бишев, Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола, Економски факултет Прилеп, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Мадалина Теодора Андреи, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија

Проф. д-р. Соња Квируга, Универзитет Алкала, Оддел за економија, Шпанија

Проф. д-р. Алиса Флеишер, Хебрејскиот универзитет Јерусалим, Роберт Х. Смит, Факултет за земјоделие, Храна и Животна средина, Оддел за економија на животна средина и управување, Израел

Проф. д-р. Ноам Шовал, Хебрејски универзитет Ерусалим, Факултет за општествени науки, Оддел за географија, Израел

Проф. д-р. Нурија Елиса Морере Молинеро, Универзитет Реј Хуан, Шпанија

Проф. д-р. Никола Хурвулиадес, Американ Колеџ Солун, Грција

Проф. д-р. Донила Пипа, Универзитет Марин Барлети, Економски факултет, Албанија

Проф. д-р. Мохамед Фуад, Ариш Универзитет, Факултет за уметност, Египет

Проф. д-р. Френсис Вериза, Универзитет Толиара, Факултет за општествени науки, Мадагаскар

Проф. д-р. Октавиан Сербан, Букурешки Универзитет за Економија, Факултет за храна од земјоделие и економија на животната средина, Романија

Проф. д-р. Сабина Георгечи, Асоцијација за промоција на туризмот, Дробета Турму-Северин, Романија

Проф. д-р. Серафима Роскова, Молдовска академија за науки, Академија за економски науки на Молдавија, Република Молдавија

Проф. д-р. Стела Дерменчиева, Универзитет на Велико Трново Свети „Кирил и Методиј“, Оддел за Географија, Бугарија

Проф. д-р. Марта Боровска Стефанска, Универзитет во Лоџ, Факултет за Географски науки, Институт за градежна средина и Просторна, Полска

Проф. д-р. Јулиана Поп, Универзитет за економски студии, Факултет за бизнис и туризам, Романија

Проф. д-р. Елена Тома, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија

Проф. д-р. Ирина Лазар, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија

Проф. д-р. Озгур Јерли, Дужче Универзитет, Факултет за Шумарство, Оддел за пејсажи, Турција

Доц. д-р. Жарко Радјеновиќ, Универзитет во Ниш, Центар за иновации, Србија

Проф. д-р. Драго Цвијановиќ, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски менаџмент и Туризам Врњачка Бања, Србија

Проф. д-р. Дарко Димитровски, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски менаџмент и Туризам Врњачка Бања, Србија

Проф. д-р. Серџо Чипола, Универзитет во Палермо, Силиција, Италија

Доц. д-р. Марија Белиј Радан, Универзитет во Белград, Факултет за географија, Србија

Доц. д-р. Андреј Мичовиќ, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски менаџмент и Туризам Врњачка Бања, Србија

Проф. д-р. Светлана Станкова, Универзитет во Шумен „Св. Константин Преславки“, Факултет за природни науки, Оддел за географија, регионален развој и туризмот, Шумен, Бугарија

Organizational committee:

Prof. Tatjana Boshkov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Natasa Miteva, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Cvetanka Ristova Maglovska, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Dusko Joseski, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Dusica Popova, Ph.D., Dusica Popova, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

International program committee:

Prof. Tatjana Boshkov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Natasa Miteva, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Cvetanka Ristova Maglovska, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Dusko Joseski, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Dusica Popova, Ph.D., Dusica Popova, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Misko Djidrov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Mechanical Engineering, Stip, North Macedonia

Prof. Nikola V. Dimitrov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Cane Koteski, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Aleksandra Zezova, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Zoran Temelkov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Biljana Conevska Gunjovska, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Tanja Angelkova Petkova, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Oliver Filiposki, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Hristina Serafimovska, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Slagjana Stojanovska, Integrated Business Faculty, Skopje, North Macedonia

Prof. Dimitar Kovacevski, Ph.D., School of Business Economics and Management, University American College Skopje, North Macedonia

Assist. Prof. Vasko Sutarov, Ph.D., MIT University, Faculty of Security Sciences, North Macedonia

Prof. Gligor Bishev, Ph.D., St. Clement of Ohrid University of Bitola, Faculty of Economics, Prilep, North Macedonia

Prof. Madalina Teodora Andrei, Ph.D., Hyperion University, Faculty of Social, Humanities and Natural Sciences, Department of Geography, Romania

Prof. Sonia Quiroga, Ph.D., University of Alcalá, Department of Economics, Spain

Prof. Aliza Fleischer, Ph.D., The Hebrew University of Jerusalem, The Robert H. Smith Faculty of Agriculture, Food and Environment, Department of Environmental Economics and Management, Israel

Prof. Noam Shoval, Ph.D., The Hebrew University of Jerusalem, Faculty of Social Sciences, The Department of Geography, Israel

Prof. Nuria Elisa Morère Molinero, Ph.D., Universidad Rey Juan Carlos, Catedrática Historia Antigua, Spain

Prof. Nikolas Hourvoulides, Ph.D., American College of Thessaloniki, Greece

Prof. Donila Pipa, Ph.D., Marin Barleti University, Faculty of Economy, Albania

Prof. Mohamed Fouad, Ph.D., Arish University, Faculty of Arts, Egypt

Prof. Francis Veriza, Ph.D., University of Toliara, Faculty of Lettets and Human Sciences, Madagascar

Prof. Octavian Serban, Ph.D., Bucharest University of Economic Studies, Faculty of Agrifood and Environmental Economics, Romania

Prof. Sabina Gheorgheci, Ph.D., Mehedinti Tourism Promotion Association, Drobeta Turnu-Severin, Romania

Prof. Serafima Roşcovan, Ph.D., Moldova Academy of Science, Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova

Prof. Stella Dermendzhieva, Ph.D., University of Veliko Turnovo St Cyril and St. Methodius, Department of Geography, Bulgaria

Prof. Marta Borowska-Stefanska, Ph.D., University of Lodz Faculty of Geographical Sciences, Institute of the Built Environment and Spatial Policy, Poland

Prof. Iuliana Pop, Ph.D., University of Economic Studies, Faculty of Business and Tourism, Romania

Prof. Elena Toma, Ph.D., Hyperion University, Faculty of Social, Humanities and Natural Sciences, Department of Geography, Romania

Prof. Irina Lazăr, Ph.D., Hyperion University, Faculty of Social, Humanities and Natural Sciences, Department of Geography, Romania

Prof. Ozgur Yerli, Ph.D., Duzce University, Faculty of Forestry, Department of Landscape, Architecture, Turkey

Assist. Prof. Zarko Radjenovic, Ph.D., University of Nis, Innovation Center, Serbia

Prof. Drago Cvijanović, Ph.D., University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjacka Banja, Serbia

Prof. Darko Dimitrovski, Ph.D., University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjacka Banja, Serbia

Prof. Sergio Cipolla, Ph.D., University of Palermo, Italia

Assist. Prof. Marija Belij, Ph.D., University of Belgrade, Faculty of Geography, Serbia

Assist. Prof. Andrej Mićović, Ph.D., University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjacka Banja, Serbia

Prof. Svetlana Stankova, University of Shumen “Konstantin Preslavski”, Faculty of natural science, Department of geography, regional development and tourism, Bulgaria

PANEL SESSION

Challenges and implications of COVID-19: reducing disparities and addressing distributional impacts in different sectors

Session chair: Tatjana Boshkov, Assoc. professor and Dean at Faculty of tourism and business logistics, „Goce Delcev University – Stip, N. Macedonia

Panelists

1. Prof. Dr. Tamara Klicek, Ph.D., International Programme on Urban Governance IPUG, National Taipei University, Taiwan
2. Prof. Dr. Madalina-Teodora Andrei, Ph.D., “Spiru Haret” University, Faculty of Geography, Bucharest, Romania
3. Prof. Dr. Mirela-Elena Mazilu, Ph.D. Department of Geography
4. Director of Research Center in Innovative and Regional Tourism, University of Craiova, Romania
5. Dr. Nikolina Vrce Ij, Ph.D., Executive Director, Association of Economists and Managers of the Balkans, headquartered in Belgrade, Serbia
6. Prof. Dr. Kemal Cebeci, Marmara University, Faculty of Economics, Department of Public Finance, Director of MIRDEC, Istanbul, Turkey
7. Prof. Dr. Rabi Narayan Kar, Ph.D., FCS, Professor-Principal SLC, University of Delhi, Delhi, India
8. Prof. Dr. Paulo Reis Mourao, Ph.D., Department of Economics & N IPE, Economics & Management School, University of Minho, Braga –Portugal
9. Prof. Dr. Mazhar Abbas Ph.D., Department of Management & MIS, College of Business Administration, University of Hail, Kingdom of Saudi Arabia
10. Prof. Dr. Kanita Imamović-Čizmić, Ph.D., Department of Legal and Economic Sciences, University of Sarajevo-Faculty of Law, BiH
11. Prof. Dr. Slagjana Stojanovska, Ph.D., Integrated Business Faculty, Skopje, Republic of N. Macedonia
12. Prof. Dr. Slavi Dimitrov Ph.D., Department of Tourism, Deputy Dean of the Faculty of Economics, "St. Cyril and Methodius" University of Veliko Tarnovo, Bulgaria
13. Dr. Žarko Rađenović, Research Associate, University of Niš Innovation Center, Serbia
14. Prof. Dr. Boban Melovic, Ph.D., Vice-Dean for international cooperation, Faculty of Economics Podgorica, University of Montenegro

Moderators

First session: Business logistics and business administration

Natasha Miteva, PhD, Vice-Dean for Education, Faculty of Tourism and Business Logistics, Goce Delcev University – Stip, N. Macedonia

Second session: Tourism, hospitality and gastronomy

Natasha Miteva, PhD, Vice-Dean for Education, Faculty of Tourism and Business Logistics, Goce Delcev University – Stip, N. Macedonia

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
GOCE DELCEV UNIVERSITY OF STIP

ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА
FACULTY OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS

ПЕТТА МЕЃУНАРОДНА
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА

FIFTH INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCE

ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК

CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS
IN THE 21ST CENTURY

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS

30 април, 2022, Штип / Shtip, April 30th, 2022

ВЛИЈАНИЕТО НА КОВИД-19 ВРЗ ТУРИСТИЧКИТЕ ДВИЖЕЊА ВО АНАМОРАВА-КОСОВО

Перпарим Кахили¹

¹Студент на трет циклус на Универзитетот „Гоце Делчев“ - Штип, Факултет за туризам и бизнис логистика,
perparim.qahili@gmail.com

Апстракт

За многу години, туристичките истражувачи ги истражуваа прашањата за развој на туризмот и ги шират своите резултати од истражувањето преку трудови објавени во академски списанија. Иако постојат докази дека нивните гледишта се неконзистентни со ставовите на туристичките практичари, овие отстапувања ретко биле истражени и оспорувани. Додека глобалната здравствена пандемија предизвикана од Ковид-19 ги забрани патувањата и туризмот ширум светот, а исто така и во Косово.

Целта на истражувањето се фокусираше на споредување на нивните ставови за краткорочното закрепнување на туризмот. Со оглед на брзото ширење на пандемијата, Косово и повеќето земји ширум светот усвоија неколку јавно-здравствени мерки насочени кон спречување на нејзиното ширење, вклучително и социјална дистанца и ограничени часови на движење и полициски час како превентивна мерка. се соочи со пандемскиот бран. Пандемијата „Ковид-19“ не само што го загрозува нашето здравје, туку ги погоди и економиите на секоја земја во светот. Кризата со Ковид-19 предизвика и голем пад на туристичкиот сообраќај. Бидејќи туризмот е мултидисциплинарна област, нивното образование треба да опфати неколку дисциплини, покрај економијата и туризмот, на пример: животна средина, психологија и модерна технологија. За да се олесни користењето и толкувањето на резултатите од истражувањето и мислењата на истражувачите за трансформацијата или други сложени прашања, поедноставен е и прецизно дефиниран е секој од чекорите потребни за постигнување на конкретната цел што би помогнала. Самата дистрибуција на академски трудови и објавување во меѓународни научни списанија не е доволна за креирање сеопфатни развојни планови и стратешки активности во реалниот туристички сектор.

Клучни зборови: *Туристичко движење; криза Ковид-19; пандемија; туристички истражувачи.*

Вовед

Пандемијата „Ковид-19“ е дефинирана како глобална здравствена криза и најголем предизвик со кој се соочивме од Втората светска војна. Во светот, од 31 декември 2019 година до крајот на септември 2020 година, бројот на зафатени случаи со Ковид-19 надмина 32 милиони потврдени случаи, вклучувајќи 991.224 смртни случаи, пријавени до Светската здравствена организација (СЗО). Со децении, туризмот е еден од главните економски двигатели ширум светот, туризмот носи економско богатство во многу региони со ограничени ресурси и можности за развој, и вработува многу луѓе со различни вештини и образовни нивоа (Светска туристичка организација на Обединетите нации [UNWTO], 2019). Како хоризонтална активност, туризмот претставува пазар за многу индустрии како

што се сообраќајот, културата, спортот, здравјето, производството на храна, бизнисите со настани и многу други активности, придонесувајќи за неговото значење.

Историјата на туризмот покажа дека неговиот успех зависи од потребите и преференциите на луѓето ширум светот, но со можноста за патување како главен фактор кој го попречува или стимулира развојот. Бидејќи глобалната пандемија предизвикана од Ковид-19 предизвика целосна забрана за меѓународни патувања, како и туристичките патувања во Косово и обратно, туризмот е меѓу примарните сектори кои беа исклучително негативно погодени од Ковид-19. Пред кризата „Ковид-19“, некои негативни влијанија од развојот на туризмот доведоа до промена на целите за развој на туризмот, нагласувајќи ја потребата од поголема одржливост во многу туристички региони. Оваа промена засега е привремено засенета од потребата за опстанок и враќање на инвестициите во туризмот, фокусирајќи се на краток рок. Нагласувајќи ја потребата од поголема одржливост во многу туристички региони. Оваа промена засега е привремено засенета од потребата за опстанок и враќање на инвестициите во туризмот, фокусирајќи се на краток рок. Нагласувајќи ја потребата од поголема одржливост во многу туристички региони. Оваа промена засега е привремено засенета од потребата за опстанок и враќање на инвестициите во туризмот, фокусирајќи се на краток рок. Некои автори се пожалија на недостаток на партнерство во развојот на туризмот меѓу туристичката индустрија и академските општествени науки во исто време, тие јасно ги истакнаа можностите за придонес на научниците во иновациите во туризмот и одржливоста на развојот на туризмот. Со оглед на тоа што туризмот може да се смета за конкурентна предност за економијата, но и за сектор кој промовира активности и други економски сектори, неопходно е да се разгледаат можностите за закрепнување во двата периода, за време и по пандемијата на Ковид-19. Во периодот на криза на туристичките движења, јавниот и приватниот сектор треба да знаат како да пристапат кон развојот на туризмот, конкретно како да го контролираат и насочат развојот на туризмот на краток рок, земајќи ги предвид здравствените ограничувања на Ковид-19 и ставовите на пазарниот сегмент и како подобро да се интегрира туризмот во регионалниот економски развој преку проширување на туристичките можности како интегративна социјална активност на долг рок.

Целта на овој труд е да даде што е можно повеќе насоки за иднината на туризмот во кризниот период и по пандемиската криза Ковид-19, на краток и долг рок врз основа на ставовите на туристичките истражувачи и туристичките практичари.

Преглед на влијанието на КОВИД-19 во Косово

Пандемијата на корона вирусот (Ковид-19), освен што предизвика здравствена криза, влијаеше и на однесувањето на луѓето и нивните секојдневни навики, предизвикувајќи промени во економијата. На Западен Балкан (вклучувајќи го и Косово), економската активност во 2019 година се зголеми за 3,4%, што е побавен раст во споредба со претходната година 4,0% (така што моделот на економски раст на Западен Балкан беше кревок и пред почетокот на кризата). Што се однесува до 2020 и 2021 година, главно како резултат на економската и социјалната криза предизвикана од пандемијата Ковид-19, Групацјата на Светска банка предвиде пад.¹ Во овој контекст, одредени сектори во економијата трпат загуби, а од друга страна, некои сектори бележат раст. Кризата предизвикана од Ковид-19, во светот, но и во земјите од регионот, најмногу го погоди туристичкиот сектор, како и другите сектори поврзани со туризмот, а тоа се хотелиерството, занаетчиството и сообраќајот, но и инвестициите во градежништвото и

¹Основното сценарио претпоставува дека ширењето на пандемијата во Европа почнува да забавува со таква брзина што рестриктивните мерки може целосно да бидат укинати до крајот на јуни и нормалната економска активност да продолжи во втората половина на 2020 година.

во многу други проекти, како во јавниот така и во приватниот сектор. Од друга страна, она што се издвојува во контекст на промените во економијата е растот на е-трговијата, односно онлајн продажбата за време на пандемијата. Бидејќи негативното влијание на пандемијата во 2021-2022 година се очекува да се материјализира со намалување на потрошувачката; приватни инвестиции; увозот и извозот, таков пад ќе има и во туристичкиот сектор. Според прогнозите на Меѓународниот монетарен фонд, избувнувањето на пандемијата ќе го погоди туристичкиот сектор за 20%, главно поради редовните посети од дијаспората, кои поради ограничувањата на патувањата, речиси го оневозможија остварувањето на овие посети.²

Според Мајк Кончал, истражувач од Институтот Рузвелт, постојат пет елементи за забавување на рецесијата и ограничување на потенцијалните негативни влијанија:

1. Директна помош на граѓаните со тоа што ви нуди готовина;
2. Поддршка за работниците за да се обезбеди грижа за нив;
3. Поддршка на бизнисите и општините со мерки на фискалната и монетарната политика;
4. Спречување на колапс на бизнисите, преку обезбедување средства за ликвидност, вклучително и можност владата да биде краен потрошувач, за дел од залихите на нивните производи, под услов компаниите да не отпуштаат работници; и
5. Да се воспостават механизми за поттикнување за индустриите/секторите кои може да банкротираат, овозможувајќи нивно закрепнување, преку јасна рамка за корпоративно и финансиско управување, вклучувајќи ограничување на дивидендите и бонуси.³

Секторот кој е најтешко погоден од владините мерки, хотелиерството и прехранбените услуги, е исто така еден од секторите кои најверојатно ќе бидат дополнително погодени како резултат на падот на туристичкиот промет. Владините мерки за обезбедување физичко растојание и затворање на несуштинските услуги ги стопираа речиси сите активности во секторот. Со оглед на тоа што уделот на оние што им е дозволено да работат е речиси занемарлив, сите сценарија сметаат дека секторот целосно се затвора. Дневните придонеси изнесуваат 247.000 евра, што се преведува во исто толку дневни загуби се додека се во сила мерките за изолација, така што не може да има туристички сообраќај во посакуваниот обем. Со оглед на тоа што секторот зависи од работната сила, вработеноста во овој сектор е несразмерно повисока од директниот придонес во БДП, каде се вработени 23.600 луѓе или 6% од вкупните вработени во Косово.

Дополнително, се смета дека секторот има највисоко ниво на неформалност, со што реалниот број на вработени во овој сектор потенцијално ќе се приближи до 35.000.⁴ Продолжување на изолацијата и владините мерки кои не дозволуваат активност во овој сектор, губењето на работните места во хотелиерството ќе биде поголемо.

Мерки против Ковид-19 кои влијаат и на туризмот се:

1. Педесет проценти (50%) намалување на каматната стапка на кредитите за мали и средни претпријатија (МСП) кои работат во туристичкиот сектор.⁵
2. За да им помогне на бизнисите да обезбедат доволна ликвидност, Централната банка на Косово (ЦБК) во координација со Косовската банкарска асоцијација одлучи да го

²Ковид-19 и влијанието врз економијата „Можности за економско закрепнување и трансформација“, декември 2020 година.

³Ковид-19 и влијанието врз економијата „Можности за економско закрепнување и трансформација“, декември 2020 година.

⁴Економско влијание на пандемијата Ковид-19 во Косово, Приштина 2020 година.

⁵Ефектот од пандемијата Ковид-19 во Косово, резултат на општинскиот буџет, Приштина 2021 година.

продолжи периодот на отплата на заемот - мерка наменета да им помогне на бизнисите и домаќинствата во тешкотии, криза.⁶

3. Општина Призрен се смета и за голема општина со најразвиена туристичка индустрија, особено во текот на летото - индустрија која е силно погодена од мерките за затворање.⁷
4. Податоците за хотелите (на квартална и годишна основа) кои се користат за објавување се од 2010 до квартал 4. 2021 година, податоци од косовската полиција (на месечна и годишна основа) за годините 2017 - 2021 година и податоци за туризмот економиите домаќинства (на квартална основа) за 2017 и 2019 година. Поради отежнатата состојба со пандемијата Ковид-19 во Косово, Анкетата за туризмот во домаќинствата не беше спроведена на терен во текот на 2020 и 2021 година.⁸
5. Од ЦБК изјавија и дека откако банките ќе ги одобрат барањата за одложување на кредитот, не треба да се применуваат дополнителни одредби. Каматната стапка на кредитите за малите и средните претпријатија кои работат во туристичкиот сектор е намалена на 50%, додека каматната стапка на кредитите на големите компании е намалена на 15%.⁹

Слика1: Меѓународни мерки против Ковид19.

Извор: Национален институт за јавно здравје.

Референци

1. Агенција за статистика на Косово 2022 година.
2. Швајцарската агенција за развој и соработка, Економско влијание на пандемијата COVID-19 врз секторот за угостителство и сместување во Косово, 2020 година.
3. Атељевиќ, И. (2020). Трансформирање на светот (туризмот) на подобро и регенерирање на „новиот нормален“ потенцијал. Географија Туризам.
4. Buhalis, D., & Amarangana, A. (2014). Паметни туристички дестинации. Во Mr. Xiang & I. Tussyadiah (Eds.), Информатички и комуникациски технологии во туризмот.
5. Koteski, Cane and Dimitrov, Nikola (2019) Национална туристичка географија. Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Stip- Republika Severna Makedonija. ISBN 978-608-244-641-7.
6. Qahili, Perparim and Koteski, Cane. (2021). Влијанието на загадувањето врз развојот на туризмот во регионот на Ана Морава. Годишен Зборник на Факултет за туризан и бизнис логистика, 1 (1). pp. 100-106. ISSN 2671-3969.
7. Koteski, Cane (2018) Меѓународен туризам. Goce Delcev University, Stip, Macedonia. ISBN 978-608-244-559-5.

⁶ЦБК, Комуникација од гувернерот Мехмети, април, 2020 година, преземено од <https://www.bqk-kos.org/?id=104&l=1731>

⁷Влијанието на Ковид-19 врз маргинализираните групи во косовските општини, март 2021 година.

⁸Агенција за статистика на Косово, Хотелска статистика за периодот К4 2021 година.

⁹ОЖЕ, криза со Ковид-19 во Косово, јуни, 2020 година, преземено од <https://www.oecd.org/south-east-europe/COVID-19-Crisis-in-Kosovo.pdf>

8. Чорак, С., & Бораниќ Живоџер, С. (2017). Туристичка дестинација и трансформација на ДМО. Во L. Dwyer, R. Tomljenović, & S. Ćorak (Eds.), *The Evolution of Destination Planning and Strategy: The Growth of Tourism in Croatia*.
9. Hjalager, A. (2002). Поправка на дефекти на иновациите во туризмот. Менаџмент на туризам.
10. Hoarau, H., & Kline, S. (2014). Наука и индустрија: Споделување знаења за иновации. Туризам Истражувачки Анали.
11. Национален совет за економски развој, економско влијание на пандемијата Ковид-19 во Косово, 2020 година.
12. Стопанска комора на Косово, Ковид-19 и влијанието врз економијата, 2020 година.
13. Република Косово (2015). Национална стратегија за културно наследство 2015-2025
14. Томљеновиќ, Р., & Ателјевиќ, И. (2016). Создавање национална туристичка визија водена од вредности. Во L. Dwyer, R. Tomljenović, & S. Ćorak (Eds.), *The Evolution of Destination Planning and Strategy*.
15. Thaler, RH, & Sunstein, CR (2009). *Push - Подобрете го донесувањето одлуки за здравје, богатство и среќа*. Лондон.
16. Зенг, З., Чен, П., и Лев, АА (2020). Од висока технологија до висока технологија: СОВИД-19 поттикна усвојување на роботиката.